

ÇİN'İN EKONOMİ-POLİTİK STRATEJİSİ: TARİHSEL BİR BAKIŞ

Zeynep Çalışkan

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Zeynep, "Çin'in Ekonomi-Politik Stratejisi: Tarihsel Bir Bakış", İNSAMER, 25.02.2019.

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin, 5000 yıllık kültürel bir geçmişe sahiptir. Ülkede 1911'de imparatorluk sisteminin sona ermesinden sonra meydana gelen siyasi karışıklık, Mao Zedong tarafından 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasıyla sona ermiştir. ÇHC, resmî kaynaklara bakıldığında 56 farklı ulusun birleşmesiyle meydana gelmiş çok milletli bir ülkedir. Çin'de egemen olan etnik grup Han soyundan gelen güneydeki Hakka ve Kantonez gruplarıdır. Çok sayıda millettten oluştuğu için ülkede ayrılmaya çalışan azınlık gruplar da vardır. Etnik grup olarak ayrılmaya en yakın gruplar ise Tibet ve Uygur gruplarıdır.¹

Mao ile birlikte ülkede hâkim olan komünist yönetimin baskıcı yapısı sebebiyle ÇHC 20 yıl süren bir duraklama dönemi yaşamıştır. Ancak

gerçekleştirilen ciddi yapısal reform hareketlerinden sonra ülke, dünyanın önem arz eden ekonomik aktörlerinden biri durumuna yükselmiştir. Çin, aslında Komünist Parti yönetiminde bir yandan kalkınma politikasını sürdürürken bir yandan da sahip olduğu insan gücünü ve doğal kaynaklarını kendi amaç ve çıkarlarına uygun olarak kullanmak istemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin olanaklarından yararlanarak sosyalist ideolojinin sert uygulamalarından vazgeçilmiştir. Hayatını yurt dışında devam ettiren ve eğitim için farklı ülkelerde bulunan Çinli nüfusun sayısı da günümüzde 70 milyona ulaşmıştır. Büyüme hızının bu şekilde devam etmesi, Çin'in 2020'li yıllarda ABD'yi yakalayacağı anlamına gelmektedir. Bu verilere bakıldığında 1,3 milyar aşan nüfusuyla ÇHC'nin gelecek dönemlerde dünya üzerindeki

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

enerji kaynakları ve ham maddeleri için büyük bir talep oluşturması beklenmektedir.²

Çin'in uluslararası sistemle bütünleştikçe dış politikasının daha karmaşık hale gelmesi, tutarlı bir dış politika izlenmesinin önüne geçmiştir. ÇHC'nin dış politikası, ülkenin ve dünyanın geçirdiği değişimlere bağlı olarak farklı evrelere ayrılabilir. Bu nedenle dış politika öncelikleri ve küresel sistemdeki yerine bakılarak 1976 öncesi üç ana döneme; 1977'den sonrası ise uzun bir Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönem olmak üzere iki farklı döneme ayrılabilir.³ Bu dönemler sırasıyla şöyledir:

Kuruluş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Japonya ile çetin bir savaştan çıkmış olan Çin, Çan Kay Şek'in tercihiyle batıya doğru çekilmeye karar vermiştir. Ülkenin batısındaki küçük köy ve kasabalarda yeni üniversite ve fabrikalar kurulurken demir yolu, kara yolu gibi altyapı yatırımları da hızla inşa edilmiştir. W. Eberhard'a göre bu girişimler, modern Çin tarihinin oluşmasındaki en önemli başarılarından biri sayılmaktadır.⁴

Bu yatırımlarla birlikte ülkenin o zamana kadar çeşitli sebeplerle geri kalmış olan batı bölgesi gelişmeye başlamış ve savaş sonrası Çin'in daha hızlı kalkınabilmesi için gerekli altyapı hazırlanmıştır. Ancak dünya ülkeleriyle kıyaslandığında bu çabaların yeterli olmadığı görülmektedir. 1943 yılında Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) başına geçen Mao Zedong, 1949 yılında ÇHC'yi kurarak devlet başkanı olmuştur.⁵ Başkan Mao, Çin ankarasında tam hâkimiyet sağlandığı 1942 yılında, ülkenin "tek tarafa yaslanan politika" izlemesi gerektiğini vurgulayarak sade yaşam ve sebat kültürü ile yabancı dostlara güvenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Temel politika bu şekilde belirlendikten sonra ÇHC dış politika da

- 1949-1955: Kuruluş Dönemi ve Tek Tarafa Yaslanma Politikası
- 1956-1962: Bağımsız Dış Politikanın Oluşmaya Başlaması
- 1962-1972: Üçüncü Dünya Görüşünün Benimsenmesi
- 1972-1991 ABD ile İttifak ve Devlet Kapitalizmine Geçiş
- 1991'den Günümüze: ABD'yle Rekabet/İş Birliği Döngüsü

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) dayanarak hareket etmeye başlamıştır.

İki ülke arasındaki dayanışma üzerine imzalanan "Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile Çin hem dışarıya karşı güvenliğini hem de ülke içerisindeki gelişmesini garanti altına almıştır.⁶ SSCB ile kurulan ittifak ve imzalanan anlaşmanın etkisiyle; 1949-1952 yılları arasında SSCB'yi örnek alan, kalkınmayı amaçlayan ekonomik bir plan uygulanmıştır. Öncelikle devlete ait çiftlikler ve halk komünleri kurulmuş, böylelikle tarımda sosyalist bir planlamaya geçilmiştir. Fakat yapılan bu reformlarda Çin halkının ananeleri dikkate alınmadığından halk yenilikleri benimsemediği. Sonuç olarak tarımda hedeflenen gelişme de sağlanamamıştır.⁷

SSCB, ülkede birçok yeni yatırım projesini üstlenmiş ve bunlara maddi kaynak da sağlamıştır. Ancak iki ülke arasındaki bu dayanışma, Sovyet lider Stalin'in ölümü ile bozulmaya başlamıştır. SSCB'nin yatırımlarından kolayca vazgeçemeyen Çin, buna rağmen yaşadığı rahatsızlıkları dile getirmekten de çekinmemiştir.⁸

1955-1962: Bağımsız Dış Politika Arayışı

1955 yılının Nisan ayında Endonezya'nın Bandung şehrinde Afrika ve Asya'dan 29 ülke bir araya gelerek "Bağılantısızlar Hareketi"nin ilk adımlarını atmıştır. Bu hareketin ortak paydası, yüzyıllarca Batılı ülkelerin sömürsü altında kalan ülkelerin liderlerinin yeni bir alternatif oluşturma hedefiyle bir araya gelmesi olarak ifade edilebilir.⁹ Çin'in 1950'lerdeki politikalarında, Batılı ülkelerin uygulamaya çalıştığı emperyalizm hareketi, Üçüncü Dünya ülkeleri için en önemli tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu sebeple ulusal bağımsızlık mücadelesini sürdüren sömürge durumundaki ülkeler, sosyalist dünyanın potansiyel birer destekçisi olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte ÇHC'nin amaçlarından biri, ABD liderliğindeki Batı bloğunun "saldırgan" politikalarına karşın, barışçıl ve uzlaşmacı bir tavrı öne çıkarmak olmuştur.¹⁰

Bu hedefi gerçekleştirebilmek için ilk olarak 1954 yılında Hindistan ile yapılan ticaret anlaşmasında "Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesi" ya da "*PanchSheel*" olarak bilinen kurallar bütünü, bu dönemde sürdürülen dış politikanın temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurallar; "bağımsızlık ve sınırların bütünlüğü, saldırmazlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama, eşit hak ve karşılıklı yarar prensibi çerçevesinde ilişkileri geliştirme ve barış içinde bir arada yaşama" şeklinde ortaya konmuştur.¹¹ Bu ilkelere uygun olarak da 1954 yılında Hindistan ile Tibet sınırı üzerinde yaşanan gerginlikte ateşkes yapılmasına karar verilmiştir.¹² Bu tutum, barışçıl bir dış politikanın göstergesi olarak yorumlanmıştır. Nitekim, Hindistan ve Çin arasında yapılan anlaşma ve bu anlaşmada belirtilen ilkeler, Bandung Konferansı'nın zeminini hazırlamıştır. Ayrıca Bandung Konferansı'yla birlikte Çin ve Sovyet

ilişkileri de başka bir boyuta taşınmış, ÇHC artık kendi özel politikalarını oluşturmaya başlamıştır.¹³

Bandung'da komşu ülkelerle imzalanan sınır antlaşmalarının ardından Çinli diplomatlar, Amerikan propagandasında gösterilmeye çalışıldığının aksine Çin'in emperyal değil, barışçıl ve iyi ilişkilere meyilli bir ülke olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴ 1955 yılında toplanan Asya-Afrika Ülkeleri Konferansı'nda (Bandung Konferansı) bağılantısızlarla ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması, Çin'in izlemiş olduğu barışçıl dış politikanın bir diğer göstergesi sayılmaktadır.¹⁵

Bu döneme kadar Batı karşısında duran bütün ülkeleri, aynı çıkarlar içerisinde olmasalar dahi, kendi taraflarında gören Çin-Sovyet birliği, Mısır'ın Batı karşıtı söylemleri ile farklı bir boyut kazanmıştır. Arap savunucular, sosyalizmi kendilerine ideoloji olarak benimsememekle birlikte, Üçüncü Dünya'yı kalkındıracak tek iktisadi yol olarak gördükleri için Çin-Sovyet bloğuna yaklaşmışlardır.

Batı'nın sosyalist devletlere olan tutumu sertleşirken Çin, Bağdat Paketi'nin imzalamayan devletler Mısır, Suriye ve Yemen'le diplomatik ve ekonomik antlaşmalar yapmış ve kapitalist Batı karşısında yer alan tüm ülkelerin yanında durarak ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Arap ülkeleri arasında yaşanan çekişmeler Çin'i de önemli ölçüde etkilemiştir. Öyle ki Çin, bölgede yaşanan silahlı çatışma ve katliamlardan sorumlu tutulmaya başlanmış ve Nasır ile aralarında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bütün bu çekişmelere rağmen Arap dünyasının liderliğini eline almak isteyen Mısır, Çin ve dolayısıyla Sovyet desteği-

ni kaybetmemek için yaşanan gelgitleri istikrar içinde tutmaya çalışmıştır.¹⁶

Bandung Konferansı'nın Çin'in dış politikasına yön veren bir süreç haline gelmesi, 1960'lı yılları bulmuştur.¹⁷ Çin daha sonra Sovyetler ile yollarını ayırmış olsa da, 1972 yılında ABD ile masaya oturana kadar, Batı'ya ve emperyalizme karşı olan düşüncelerini devam ettirmiştir. Bu dönemde Arap dünyası ile arası açık olan Türkiye ile de yakınlaşmalar başlamıştır. Ayrıca birçok Ortadoğu ve Afrika ülkesi ile ilişkiler kurulmuş olsa da ekonomik anlamda bu ilişkilerin Çin'e büyük bir katkısı olmamıştır.¹⁸

İç politikada ise Mao iktidarındaki bu dönem, üretim ve fiyatların devlet tarafından belirlendiği planlı ekonomi dönemidir. Bu dönemde uygulanan politikalara bakıldığında devletin kaynak dağıtımında tek yetkili olduğu görülse de Sovyet tarzı Marksist ve Leninist politikalardan uzaklaşmıştır. Çin'e ekonomik yardımını ve desteğini kesen SSCB, ülkenin ekonomik problemler yaşamasına neden olmuştur. Ancak Mao, sosyalist politikalara devam etmiş ve sonraki dönemde, sosyalizm uygulamalarını Stalin'den arındırmaya çalışmıştır. Mao ayrıca SSCB'yi kapitalist sürece sürüklemekle suçladığı Stalin politikalarını zararlı bularak uygulamamıştır. Bu dönemde Çin'in temel amacı, ekonomik devrimden önce ideolojik devrimi yaratmak olarak tarif edilebilir.¹⁹

1962-1972: Üçüncü Dünyacı Anlayış

1960-1969 yılları arası ÇHC'nin SSCB ile yollarını ayırdığı, sınır savaşları yaşadığı ve milliyetçi genişleme iddialarında bulunduğu bir dış politika dönemidir. 1960'lı yıllara gelindiğinde SSCB, ilk olarak Mao tarafından artık ÇHC için ABD ile aynı derecede sömürgeci ve tehdit

1958-1961 döneminde "İleriye Doğru Büyük Hamle" (*The Great Leap Forward*) politikası ile ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan köylü halkı endüstrileştirme ve modern bir topluma dönüştürme amaçlanmıştır. Büyük Hamle politikasıyla birlikte ağır sanayi ve tarım sektörünün yatırımlardaki payı artmış, hafif sanayi payı ise azalmıştır. Ancak uygulama yanlış politika ve kalabalık nüfus sebebi ile başarısız olmuş, milyonlarca insanın açlık ve politik katliamlarla ölmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı dönemde Stalin ve Lenin'den sonra SSCB'de başa gelen Nikita Kruşçev uyguladığı politikalarla sosyalizmden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu da Çin'i sosyalizmin yeni savunucusu haline getirmiştir.²⁰ Büyük Hamle politikasında büyük mülk sahiplerine ait topraklar devletleştirilerek köylülere verilmiş olsa da 1959'da 20 milyon kişinin açlıktan ölmesi önlenememiştir.²¹

Özetle Mao, İleriye Doğru Büyük Hamle döneminden beklediği sonucu elde edememiştir. İlk sene olumlu hava koşullarının da etkisiyle üretimde bir artış görülse de 1959 yılında yaşanan kuraklıkla birlikte yapılan planlar uygulanamamıştır. Zaten 1958 yılında olumlu hava şartları sonucunda meydana gelen büyük tarımsal verim de iş gücünün önemli kısmının demir-çelik sektörüne aktarılması sebebiyle değerlendirilememiştir.²²

unsuru olarak görülmeye başlanmıştır.²³ SSCB ile ilişkilerin olumsuz bir yöne evrilmesinin temeli 1953'te Stalin'in ölümüyle atılmıştır. Bu süreçte yönetime gelen Komünist Parti liderleri ve Çinli liderler arasında Marksizm'in uygulanmasına yönelik farklı stratejilerin benim-

senmesi, Çin ve SSCB arasındaki çatışmanın zeminini oluşturmuştur.

Bu süreçte ÇHC'nin lideri olan Mao Zedong, SSCB ile 1950'ler boyunca ekonomik ve politik olarak sürdürdüğü ittifakı 1960 yılında bozmuştur. İttifakın SSCB'nin komünist ortodoksiyi terk ettiği ve Çin'e hükmetmek istediği gerekçesiyle bozulduğu ileri sürülmüştür.²⁴ Bozulan ittifakın akabinde, 1962 yılında Çin ve Hindistan arasında Tibet sınırındaki anlaşmazlık sebebiyle bir savaş başlamıştır. Yaşanan bu savaşta ABD ve SSCB, Çin'e karşı Hindistan'ı desteklemiştir. Bunun sonucunda da Çin, bölgesel olarak yalnızlaşmıştır. ABD ve SSCB'nin bu tutumu karşısında Çinli politikacılar daha saldırgan bir dış politika izlemeye başlamıştır. 1963 yılına gelindiğinde geniş oranda Sovyet topraklarını da içine alan bir "kaybedilmiş topraklar" listesi yayımlayan Çin, bu topraklarda hak iddiasında bulunmuştur. Çin ayrıca kendi sınırında yaşadığı savaşta SSCB ve ABD'nin Hindistan'ı desteklemesine karşılık olarak Pakistan ile stratejik iş birliğini geliştirmiş ve Pakistan'ı güçlendirerek Hindistan'ı zayıflatma politikası izlemiştir.²⁵

1964 yılından itibaren Mao, Çin'in iç taraflarına, yani yabancı saldırılardan korunabilecek yerlere, askerî-sınai yapılanmalar kurdu muştur.²⁶ 1964'te ilk nükleer denemesini gerçekleştiren ÇHC, 1967'de Hindistan ile ikinci bir sınır çatışmasına girmiştir.²⁷ 1969 yılında SSCB ile ilişkiler o kadar gerilmiştir ki, Çin-Sovyet sınırı olan Ussuri Nehri'nde bazı silahlı çatışmalar meydana gelmiştir.²⁸

İleriye Doğru Büyük Hamle politikalarının başarısızlığı ve SSCB ile yollarını ayırdıktan sonra Çin, yeni bir politika ile yoluna devam etmeye karar vermiştir. Bu politika Kültür Devrimi olarak

adlandırılmıştır.²⁹ 1965-1969 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi dört eskiyi yok etmeyi ve yeni insanı meydana getirmeyi amaçlamıştır. Yok edilecek dört eski, şu şekilde sıralanmıştır:

- Eski düşünceler
- Eski alışkanlıklar
- Eski kültür
- Eski âdetler³⁰

Mao, başlattığı Kültür Devrimi'yle Çin tarihinde yeni bir dönem açmıştır. Kültür Devrimi kapsamında ÇHC uluslararası düzeydeki diplomatik ve siyasi ilişkilerini minimuma indirmişdir. 1970 yılına kadar devam eden bu süreçte Çin, çok sert politikalar uygulamış ve büyük ölçüde içine kapanmıştır. Çin'in kapitalizm sürecine girmesini engellemek bu devrimin temel amacı olarak belirlenmiştir. Halk zorla komünizm rejimine maruz bırakılmıştır. Askerî düzen dışındaki bütün alanlarda reformlar meydana getirilmiştir.³¹ Bu hareketin bir diğer amacı, devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin akıbeti olan bürokratlaşmayı önlemek olarak ortaya konmuştur. Temel olarak Kültür Devrimi ideolojik bir hareket, kampanya olmakla birlikte, bu süreçte yaşanan gelişmeler kısa sürede kontrolden çıkmıştır. Özellikle hareketin prensiplerinin uygulayıcılığını üstlenen öğrenciler tarafından kurulan Kızıl Muhafızlar adlı teşkilat, harekete direnç gösterenlere karşı terör estirmiştir.

İleriye Doğru Büyük Hamle'nin ardından gelen ılımlı süreç, Kültür Devrimi ile birlikte tersine dönmüştür. Ekonomik açıdan bakıldığında 1966 yılında Kültür Devrimi'yle birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuştur. Üçüncü planla çizilen hedefler değerlendiril-

diğinde, özellikle ulusal savunmanın ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre bir savaş olasılığıyla karşı karşıya kalındığında iktisaden hazırlıklı olmanın, Çin'in planının ana hedeflerinden olduğu görülmektedir. Yine kendi kendine yetebilecek kadar bir tarımsal üretim, planın diğer ana hedefidir. Genel olarak bakıldığında planın hedeflerine ulaştığı söylenebilir. Gayrisafi sanayi ve tarımsal üretim hedefleri %14,1 oranında artmış; gayrisafi tarımsal üretim hedefi %2,2; gayrisafi sanayi üretimi hedefi %21,1'in üzerinde gerçekleşmiştir.³²

ÇHC, 1967 ve 1968 yıllarında sırasıyla %5,7 ve %4,1 oranlarında küçülürken, 1969 ve 1970 yıllarında sırasıyla %16,9 ve %19,4 oranlarında büyüme kaydetmiştir. Bu noktada, 1967-1968 yıllarındaki küçülme, Kültür Devrimi ile birlikte gelen terör ortamı dikkate alınarak değerlendirilebilir. İç karmaşa ancak 1968 yılının sonlarına doğru azalmaya başlamıştır. İç istikrarın sağlanmasının ardından üretimde de artışlar kaydedilmiştir. Sonuçta 1952-1970 arası dönemde Çin ekonomisi inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olsa da gerek ülke millî geliri ve gerekse kişi başı gelir endeksinde dört kat oranında bir büyüme gerçekleştirilmiştir.³³

Ancak nihayetinde, Kültür Devrimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İçeride yaşanan bu başarısızlık dış ilişkilerde Çin'e sosyalizmi halkı hedef alan "aşağıdan" uygulayış biçimiyle farklı yandaşlar

kazandırmış olsa da ülke, içine kapanmaktan kurtulamamıştır. Çin, 1970'lerle birlikte izolasyon politikalarını bir tarafa bırakarak dünyaya açılmaya başlamıştır. Bu süreçte Çin, kapitalist ekonomiye geçerken ABD ve Japonya ile de siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuştur.³⁴

Çin 1970'lerle birlikte daha aktif bir dış politika benimsemiştir. Mao'nun düşüncelerinde yer alan uluslararası örgütlere karşı temkinli yaklaşım, 1971 yılında gelen Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği ile değişmeye başlamıştır. 1971 yılına kadar BM ve üyelerinin büyük çoğunluğu Çin halkının temsilcisi olarak Tayvan Adası'nda bulunan Çin Cumhuriyetini tanımaktaydı. 1971 yılında küresel siyasetin de gereği olarak BM Genel Kurulu, 2758 sayılı kararı ile Çin ülkesinin BM nezdindeki tek meşru temsilcisinin ÇHC olduğunu kabul edip ilan etmiştir. Uluslararası politikada devrim gibi nitelenen bu kararla BM üyeleri ÇHC'yi resmen tanıırken, Çin de dış politikada çok boyutlu hareket etmeye başlamıştır.³⁵

1972 yılına gelindiğinde ÇHC ABD ile temaslarda bulunarak SSCB'yi reddettiğini ve kuşatılmışlık zihniyetini kırdığını göstermiştir. Bu gelişmeler Çin'in iç politikasında 1960'ların sonlarına gelindiğinde, yani Kültür Devrimi'nin zirvesi olan bir dönemde, kendi kendine yetme ekonomi politikasının hazırlıklarına başlanması ile sonuçlanmıştır. Mao döneminde ÇHC genelde izolasyonist ve içe dönük olarak görülmüştür.³⁶

1972-1991: Devlet Kapitalizmine Geçiş

Çin dış politikası, 1972 yılında ABD ile yapılan anti-Sovyet anlaşma çerçevesinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu süreçte Kültür Devrimi'nin dış politikada oluşturduğu pasiflik geride kalmıştır. ÇHC, 1972 yılı Şubat ayında

ABD ile imzaladığı Şanghay Antlaşması'yla bu ülkeyle olan stratejik birlikteliğini resmî bir boyuta taşımıştır. Şanghay Antlaşması ABD tarafında dönemin başkanı Richard Nixon tarafından imzalanmıştır. Antlaşma ÇHC ile ABD arasındaki

sorunları tarif ederek, üzerinde anlaşılan ortak noktaları belirlemektedir.³⁷

ABD ve Çin arasındaki ilk resmî ilişkilerin kurulmasında rol oynayan ve iki ülke arasındaki diplomasi tarihinde önemli bir yere sahip olan Henry Kissinger, Şanghay Anlaşması'nı "ABD-ÇHC ilişkilerinin yol haritası" olarak adlandırmış ve her iki ülkenin Sovyet karşıtı stratejisini şöyle ifade etmiştir:

*"Çin ve ABD arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi tüm ülkelerin yararına. Her iki taraf da uluslararası bir askerî çatışma riskini azaltmak istemektedir. Her iki taraf da Asya-Pasifik bölgesinde hegemonya arayışında olmayacak ve bölgede hegemonya arayışında olabilecek bir devlet ya da devletler koalisyonunun bu konudaki çabalarına birlikte karşı çıkacaktır."*³⁸

Pekin, Batı ile açık bir stratejik birlik içine girdiği bu yeni dönemde üçüncü dünya ile ilişkilerindeki sıcaklığı da yine anti-Sovyet politikası üzerinden sağlamıştır. Zamanla Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın halefi Enver Sedat, Sudan'da Cafer Nusayri ve diğer liderler, SSCB ile aralarını açtıkları ölçüde Çin'i yanlarında daha aktif olarak bulmuşlardır. 1972'den 1990'lara uzanan dönemde ÇHC, özellikle Deng Şiaoping'in iktidara gelişi ile birlikte daha az ideolojik ve daha fazla maddi (reel) politika yolunu seçmiştir.³⁹

Çin'de 9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümüyle birlikte başlayan siyasi karmaşa dönemi, 1978 yılına kadar sürmüştür. 1978 yılında ÇHC'de hâkim olan bu karmaşadan Deng Şiaoping galip çıkmıştır. Deng Şiaoping, Mao'nun ölümünden sonra onun yerine

ÇKP'nin başına geçen Hua Guafeng ile sürdürdüğü güç mücadelesinde öne çıkan isim olmuştur. Deng yönetimiyle birlikte Çin ekonomisinde yeni bir sürece geçilmiştir. Bu dönemde Çin ekonomisi yavaş yavaş kapalı ve devletçi yapıdan vazgeçip dışa açık, piyasa ekonomisine yönelmiştir.⁴⁰

"Reform ve dışa açıklık" mottosuyla yürütülen Deng Şiaoping liderliğindeki bu kademeli dönüşüm, genel olarak ekonominin kazandığı dinamizm, ülkenin büyüme oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar noktasında değerlendirilmektedir. Mao sonrası gerçekleştirilen reformlarla Çin, uluslararası arenada iyi bir konuma yükselmeye başlamış ve bu süreç ülkenin her kanadından övgüler almıştır.⁴¹

Mao'nun ardından hayata geçirilen "reform ve dışa açıklık" politikası neticesinde ülke hızla büyüyecek dinamik bir ekonomik görünüm sergilemeye başlamıştır. 1977'den itibaren reformlar sonucunda dış dünyaya açılan Çin, dış politikasını çok yönlü oluşturarak mümkün olan tüm bölgesel ve küresel devletler ve birliklerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Çin dış politikasındaki Marksist ideoloji, 1980'li yıllarla birlikte etkisini yitirmeye başlamıştır.⁴² Küresel ekonominin atölyesi ve ihracat üssü haline gelen ülke, toplumsal ve demografik yapıda da önemli dönüşümler geçirmiştir. İktisadi örgütlenmenin, piyasa ilişkilerini topluma hâkim kılma doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının en önemli etkileri ise, iş gücü piyasalarında ortaya çıkmıştır.⁴³

Deng döneminde gerçekleştirilen açılım politikaları sonucunda Çin'in sosyokültürel ve ekonomik yönden ikili bir dönüşüm süreci yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu iki uçlu spektrumu genel anlamda Çin siyaseti olarak tanımladığımızda Çin'in yeni dış politika söylemi de bu spektrum

olarak görülmektedir. Deng Şiaoping'in gele-
neksel Çin siyasetinin yatıştırıcı bir lideri olarak
ortaya çıkması, 1949-1978 arası dönemde yaşa-
nan gerilimli süreci ortadan kaldırarak Çin'de
yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu yeni dönemde
bir uçta eski sol (*old left*) bulunurken diğer uçta
liberal veya yeni sol (*new left*) diye tabir edilen
düşünceler Çin siyasetinin temel unsurları olarak
belirmiştir. Aynı zamanda spektrumun iki ucunu
oluşturan bu düşünceler, Çin'in dış politikasında
da belirleyici bir güce sahiptir.⁴⁴

1980'lerin sonuna gelinirken ne ekonominin ka-
pitalistleşmesi ne ondan daha önce başlayan Batı
dünyası ile siyasi iş birliği ne de Doğu Bloku
ve SSCB'de yaşanan çözülme, ÇKP'nin ÇHC

içindeki siyasi tekelinin kırılmasına yol açmıştır.
Bir başka deyişle ÇKP, tüm bu süreçler içinde
kendi siyasi tekeli devam ettirebilmek adına
oldukça merkezî ve katı politikalar uygulamayı
sürdürmüştür. Dünya ölçeğinde yaşanan değişim
rüzgârı ÇHC'ye ulaştığında ise, ÇKP'nin değişim
isteyen yüzbinlerce öğrenci ve aktiviste yanıtı,
Tiananmen Meydanı'na tanklarla girerek olayları
çok sert biçimde bastırmak olmuştur.

Deng Şiaoping reformları Tiananmen dönemecin-
den geçerken ÇHC'nin Soğuk Savaş sonrasına,
ÇKP'nin tekelci ve otoriter yönetimiyle devam
edeceği anlaşılmıştır. Çin'in Soğuk Savaş sonrası
rotası bu bakımdan Tiananmen'de, tartışmaya yer
bırakmayacak şekilde çizilmiştir.⁴⁵

1991'den Bugüne: Küreselleşmeye Uyum

Çin, Soğuk Savaş sonrasında karşılıklı güven,
eşitlik ve iş birliği zemininde daha pragmatik
bir politika izlemiştir. Bu yeni politikanın sa-
cayaklarını; Çin'in ekonomik kalkınması ve
askerî büyüklüğünün komşularına ve dünyaya
bir tehdit yaratmaması oluşturmuştur. Çin'in
kendi kalkınmasını etkileyecek uluslararası is-
tikrarsızlıkları engelleme, kendi zenginliğini ve
nüfuzunu başkalarına bir tehdit unsuru olarak
genişletme ve kendi çıkarlarına hizmet eden bir
vaziyette diğer ülkelerle denge ve uyum sağlama
arayışını yansıtan bu konsept, bazı temel dış
politika amaçları üzerine inşa edilmektedir. Bu
amaçlarsa özünde; sürdürülebilir ekonomik bü-
yüme, Tayvan'ın uluslararası alandaki
konumunu bastırma, bölgesel ve uluslararası
istikrarı devam ettirme, uluslararası prestiji ve
ABD ile rekabeti ve yarışı daha ileri bir noktaya
taşıma şeklinde sıralanmaktadır.⁴⁶ Uygulanan
politikalarla birlikte Çin, 1990'lı yıllarda küre-
sel ekonomi ile bütünleşme sürecinde ihracatını

arttırmış, yatırımlarına ağırlık vermiş ve bu
yatırımları yüksek tasarruf ve dış sermaye ile
finanse ederek sanayisini geliştirmiştir.⁴⁷

ÇHC yönetimi, Mao Zedong ve Deng Şiaoping
dönemlerinde olduğu gibi Hu Jintao ve Şi
Cinping dönemlerinde de insan hakları kam-
panyalarına, sendikal özgürlük hareketlerine
ve her türden etnik hak ve siyasal çoğulculuk
akımına karşı sert ve net bir politika izlemekte,
dış politikada bu konunun bazı ülkelerle sorun
yaratmasına ise aldırmazlık etmemektedir. Dahası,
içerideki etnik hareketler kadar Japonya ve
Güney Kore ile Çin Denizi'nde zaman zaman
kara suları ve belirli adacıkların statüsü konu-
sunda karşı karşıya kaldığı anlaşmazlıklarda, bu
durumu, ülke içinde milliyetçi bir kampanyaya
dönüştürerek iç konsolidasyonunda önemli bir
enstrüman olarak kullanmaktadır. Bu açılardan
bakıldığında ÇHC dış politikasının dünya siya-
setinde izlediği pragmatist ve mutedil çizgi, iç

politikasında pek karşılığı olmayan bir yaklaşım olarak tespit edilebilmektedir.

ÇHC'nin temel iç siyasi sorun başlıkları bir yana, dış politikada anti hegemonyacılığın ilk ve en önemli tezahürü olarak Rusya ile ilişkilerin yeniden ele alındığı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zeminine yakından bakmak ayrıca yararlı olacaktır. ŞİÖ, hem ABD hegemonyası ve küresel siyaset tekeline karşı bir dengeleme aygıtı hem Rusya ile ilişkileri enerji ve güvenlik bağlamında yeniden kuran bir platform hem Orta Asya ile ilişkilerde Rusya'nın rızasıyla ilerleyebileceği bir enerji ve güvenlik aracı hem de özellikle Doğu Türkistan bağlamında iç politika ve güvenlik kaygılarıyla ilgili bir dizi boyutu bir arada barındıran önemli bir siyasi gelişmedir.⁴⁸

Çin dış politikasının son 10 yılındaki en önemli kavramlardan biri "dünya siyasetinde ahenk"⁴⁹ yaklaşımıdır. Çin'in geliştirdiği "ahenkli dünya" söylemi, uluslararası düzeyde ilk defa BM'nin kuruluşunun 60. yıl kutlamalarında, o dönem ÇHC başkanı olan Hu Jin Tao'nun yaptığı konuşmayla, dünyaya ilan edilmiştir. Konuşmaya verilen isim "Hep Birlikte, Sürdürülebilir Barışın, Ahenkli ve Zengin Dünyanın İnşası"dır. "Ahenkli dünya" söyleminin kökeni, Çin tarihinin en eski kavramlarından olan "He He"den gelmektedir.⁵⁰ Burada ilk "He", birleşmeyi, iş birliğini ve kaynaşmayı diğer "He" ise ahenk ve barışı temsil etmektedir. Çin dış politikası bu söylem üzerinden yeniden yapılandırılmaya ve tanımlanmaya başlanmıştır. "Ahenkli dünya" söylemi şu şekilde açıklanmaktadır:

1. Temel prensipler: Sahip olunan farklı değerleri koruyarak bu ortak paydaların öne çıkarılması ve tüm dünya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulması.

2. Uluslararası ilişkilerde demokratikleşme ve hegemonyalara son verme, ayrıca yeni ekonomik ve siyasi ilişkilerin tesis edilmesi: Bu yaklaşımda, ilişki içinde olunan ülkelerin büyüklüğü ve statüsü ne olursa olsun hepsine eşit haklar verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca her ülkenin kendi belirlemiş olduğu kalkınma politikalarının da saygıyla karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. BM'nin yaptırım gücü arttırılarak uluslararası düzeydeki sorunların müzakere ile çözülmesi gerektiği belirtilmektedir. ÇHC'nin kurmaya çalıştığı bu düzenin amacı şu şekilde ortaya konulmaktadır: Diğerlerinden farklı hegemon bir gücün olmaması ve ülkeler arasında zengin fakir, zayıf güçlü gibi ayrımlar yapılmadan her ülkenin eşit sayılması. Buna göre bu yeni düzene dâhil olan ülkeler, birbirlerinin sınırlarına saygı duyarak anlaşmazlıkları silah zoruyla değil diplomasi yoluyla çözmeye çalışacaktır. Ayrıca oluşturulacak düzende her ülke kendi yönetim tarzını ve ekonomik planını kendisi belirleyecek, böylece ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması da engellenmiş olacaktır. Kurulacak bu düzen sayesinde mevcut adaletsiz ekonomik yapının da değiştirilmesi hedeflenmektedir.

3. Dünyanın en temel iki sorunu "kalkınma ve barış"tır: Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik kalkınmışlık farkı daha da açılmaktadır. Bu durum, barış içinde kalkınmanın önündeki engellerden biridir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel yönden gelişmiş ülkeler tarafından desteklenmesi dünya barışına katkı sağlayacaktır.⁵¹

Çin'in son yıllardaki yükselen ekonomik gücü, dış ekonomi politikasında da aktif şekilde hareket etmesine imkân sağlamaktadır. Çin'in ekonomik olarak güçlü bir konumda olması, stratejik hedeflerine ulaşmak için askerî güç yerine ekonomik güç kullanacağını ortaya koymaktadır. ÇHC söylem olarak "stratejik savunma"yı kullanmaktadır. Bu şekilde başarılı yükselme stratejisi ile gücünü artırmaya çalışmaktadır. Çin'in bu güce ulaşmasında en önemli isimlerden biri olan eski devlet başkanlarından Deng Şiaoping'in şu ifadesi,

Pekin'in izlediği stratejiyi en iyi şekilde ortaya koymaktadır:⁵²

"Sakince izle, reaksiyon için hazırlıklı ol, sıkı dur, kabiliyetlerini sakla, zamanı iyi kullan, asla lider olmayı deneme ve başarmak için yeterli ol."

Çin'in kendini ne kadar yeterli hissettiğini; ne zaman harekete geçeceği, hızla modernleşen askerî gücünü ne şekilde kullanabileceği ilerleyen zamanlarda yaşanacak gelişmelerle daha net anlaşılacaktır.

Sonnotlar

- ¹ Dru C. Gladney, *China's National Insecurity: Old Challenges at the Dawn of the New Millennium*, Asia-Pacific Center For Security Studies, 2001, s. 7.
- ² Sait Yılmaz, "Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 2008, s. 79.
- ³ Hakan Güneş, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler*, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 487.
- ⁴ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 359.
- ⁵ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 2, 2010, s. 136.
- ⁶ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 490.
- ⁷ İsmail Şefik Aydın, *Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler: Uyan Türkiye*, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2005, s. 491.
- ⁸ Sönmezoğlu, Bayır, s. 490.
- ⁹ Mehmet Özyay, "Bandung Konferansının 60. Yılı: 1955-2015", [http://guneydoguasyacalismalari.com/2016/10/10/bandung-konferansinin-60-yili-1955-2015/\(05.04.2017\)](http://guneydoguasyacalismalari.com/2016/10/10/bandung-konferansinin-60-yili-1955-2015/(05.04.2017)), s. 2.
- ¹⁰ Çağdaş Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 4, 2009, s. 28.
- ¹¹ R. Kutay Karaca, *Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 73.
- ¹² Müge Yüce, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da Güç Politikaları: Çin Dış Politikasının Bölge Siyasetine Etkisi", *Yeni Ortadoğu: Toplum Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, FMV Işık Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 22.
- ¹³ Sönmezoğlu, Bayır, s. 491.
- ¹⁴ Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", s. 28.
- ¹⁵ Yüce, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da...", s. 22.
- ¹⁶ Sönmezoğlu, Bayır, s. 490.
- ¹⁷ Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", s. 29.
- ¹⁸ Sönmezoğlu, Bayır, s. 492.
- ¹⁹ İnançlı, Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin...", s. 136.
- ²⁰ Sönmezoğlu, Bayır, s. 492.
- ²¹ İnançlı, Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin...", s. 136.
- ²² Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine*, Stanford: Stanford University Press, 1996, s. 37.
- ²³ Stuart Harris, *Çin Dış Politikası*, Matbuat Yayınları, 2014, s. 34.
- ²⁴ Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak*, 2. Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2008, s. 56.
- ²⁵ Yüce, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da...", s. 22.
- ²⁶ Harris, s. 34.
- ²⁷ Yüce, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da...", s. 22.
- ²⁸ Harris, s. 34.
- ²⁹ Sönmezoğlu, Bayır, s. 490.
- ³⁰ İnançlı, Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin...", s. 136.
- ³¹ İnançlı, Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin...", s. 137.
- ³² Çalık, "Çin Ekonomisi", *Liberal Düşünce*, Yıl 16, S. 64, Güz 2011, s. 186.
- ³³ Çalık, "Çin Ekonomisi", s. 187.
- ³⁴ İnançlı, Kamacı, "Küreselleşme Sürecinde Çin...", s. 136.
- ³⁵ Halil Kürşad Arslan, "Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim", Derleyenler: Nejat Doğan, Cenap Çakmak ve Halil Kürşad Arslan, *Birleşmiş Milletlerde Reform Tartışmaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, Ekim 2014.
- ³⁶ Harris, s. 35.
- ³⁷ Sönmezoğlu, Bayır, s. 493.
- ³⁸ Henry Kissinger, *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 338.
- ³⁹ Sönmezoğlu, Bayır, s. 492.
- ⁴⁰ Çalık, "Çin Ekonomisi", s. 185-206.
- ⁴¹ Kerem Gökten, "Kapitalizm İçin Çalışmak: Çin'de İşgücü Piyasası İnşası", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2012/4, s. 100.
- ⁴² İsmail Ermağan, Emin Üstüenal, "Çin'in Ortadoğu Politikaları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Yıl: 2014/2 (19-39 s.).
- ⁴³ Gökten, "Kapitalizm İçin Çalışmak...", s. 100.

- ⁴⁴ Kadir Temiz, *Çin Dış Politikasında Değişim Sancuları ve Ortadoğu*, DÜBAM, s. 23.
- ⁴⁵ Sönmezoğlu, Bayır, s. 494.
- ⁴⁶ Yusuf Sayın, “Konfüçyüs’ün Yeniden Keşfi ve Çin’in Dış Politikasında Dönüşüm”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 29, 2013, s. 224.
- ⁴⁷ Altay Atlı, “Çin ve Ortadoğu: Ekonomi Politik İnceleme”, *Doğu Asya’nın Politik Ekonomisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2014, s. 265.
- ⁴⁸ Sönmezoğlu, Bayır, s. 490.
- ⁴⁹ İngilizce karşılığı “*harmoniousworld*,” Çincesi ise “*hexieshije*.”
- ⁵⁰ Giray Fidan, “Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Mart 2011, S. 27, s. 56.
- ⁵¹ Fidan, “Çin-Arap Dünyası...”, s. 56.
- ⁵² US Government Accounting Office: “FY04 Report to Congress, Annual Report”, Government Printing Office, Washington D.C., 2008, s. 58-60.

